

Zofia Bryłka

Staropolskie Spotkania Językoznawcze IV – sprawozdanie z konferencji

Powiedz to własną głową.

Z. Krążyńska

W dniach 3-5 listopada 2021 roku odbyła się po raz czwarty konferencja z cyklu *Staropolskie Spotkania Językoznawcze*, zatytułowana *Język staropolskich tekstów. Nowe odczytania, analizy, interpretacje*. Sesję naukową zorganizował Zakład Historii Języka Polskiego UAM we współpracy z Humanistycznym Konsorcjum Naukowym. W tym roku spotkanie odbyło się wyjątkowo nie w budynku Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej UAM, lecz za pośrednictwem platformy Microsoft Teams. Patronką konferencji była zmarła 3 kwietnia 2020 roku Profesor Zdzisława Krążyńska, badaczka staropolszczyzny, autorka opracowań poświęconych średniowiecznej składni, wieloletni kierownik Zakładu Historii Języka Polskiego UAM i – dla wielu uczestników spotkania – Mistrzyni. Profesor Krążyńska rzeczywiście patronowała sesji naukowej. Jej prace i metody były inspiracją, a często także punktem wyjścia dla przygotowanych referatów. Niejednokrotnie prelegenci oraz uczestnicy spotkania odwoływali się do ustaleń badaczki, a także dzielili się wspomnieniami. Nadało to konferencji charakter serdecznego spotkania, podczas którego badacze z ośrodków w Krakowie, Warszawie, Katowicach, Tarnowie i Poznaniu czerpali radość z dyskusji na tematy bliskie Patronce-Mistrzyni, poruszane w jej dorobku naukowym, a frapujące kolejne pokolenia naukowców.

Nad merytoryczną stroną konferencji czuwał komitet naukowy, w skład którego weszli profesorowie: Stanisław Koziara, Tomasz Mika, Renata Przybylska, Magdalena Pastuchowa, Dorota Rojszczak-Robińska, Agnieszka Słoboda, Piotr Sobotka, Izabela Winiarska-Górska, Rafał Zarębski. Sekretarzami konferencji byli prof. Agnieszka Słoboda i dr Marcin Kuźmicki.

Podczas *Staropolskich Spotkań Językoznawczych* obrady przebiegają w formule „tylko dyskusja”, która w dużej mierze została wypracowana dzięki Profesor Zdzisławie Krążyńskiej. Autorzy z wyprzedzeniem przesyłają teksty z najważniejszymi tezami do dyskusji, spostrzeżeniami bądź

Sprawozdania

problemami badawczymi, tak by uczestnicy mogli zapoznać się z nimi przed rozpoczęciem obrad. Podczas konferencji następuje jedynie krótkie przypomnienie referatów, a pozostały czas poświęcony jest dyskusji. Taka formuła podkreśla, że w konferencji najistotniejsza jest wymiana perspektyw, doświadczeń, wiedzy.

Temat spotkania odpowiadał szerokim zainteresowaniom i badaniom Profesor Zdzisławy Krążyńskiej. Organizatorzy uszczegółowili go, proponując następujące zagadnienia:

- 1) analiza językowa konkretnych tekstów/grupy tekstów,
- 2) cechy językowe tekstów należących do różnych odmian funkcjonalnych/stylistycznych staropolszczyzny,
- 3) życie tekstów – wielowarstwowość, tłumaczenia itp.,
- 4) charakterystyka wybranych konstrukcji gramatycznych, składniowych itp.,
- 5) relacja tekst – system językowy.

Konferencję otworzyli Dziekan Wydziału Filologii Polskiej, prof. Tomasz Mizerkiewicz, oraz Dyrektor Instytutu Filologii Polskiej, prof. Elżbieta Winiecka. Wspominali oni w swoich wystąpieniach Profesor Zdzisławę Krążyńską. Spotkanie rozpoczęło się częścią wspomnieniową. W jej ramach wyświetlony został film poświęcony Patronce konferencji. Wypowiadali się o niej w ciepłych słowach jej współpracownicy, uczniowie, przyjaciele. Wspominając Matkę, głos zabrał także Szymon Krążyński. Pamięć o Profesor Zdzisławie Krążyńskiej przenikała konferencję przez wszystkie dni jej trwania. Po zakończeniu tej części spotkania rozpoczęła się sesja merytoryczna.

Obrady podzielone były na cztery sekcje naukowe, w ramach których dyskutowano nad czterema referatami. Podczas całej konferencji osiemnastu prelegentów przedstawiło szesnaście wystąpień.

W pierwszym panelu dyskutowano nad referatami prof. Renaty Przybylskiej, prof. Tomasza Miki i prof. Piotra Sobotki, prof. Agnieszki Słobody oraz mgr Aleksandry Deskur.

Prof. Renata Przybylska w wystąpieniu *Uwagi o znaczeniu temporalnym przyimków w języku staropolskim* porównała ustalenia Zdzisławy Krążyńskiej z wielotomowej monografii *Staropolskie konstrukcje z przyimkami* z wiedzą o znaczeniu temporalnym przyimków we współczesnej polszczyźnie. Autorka prześledziła zmiany znaczeń oraz wskazała różnice w klasyfikacjach konstrukcji temporalnych. Zastanawiała

Sprawozdania

się, czy ich przyczyna leży w odmiennym ujęciu badawczym (jest pozajęzykowa), czy też wynika z inaczej konceptualizowanego czasu w dobie staropolskiej. Prof. Przybylska postulowała badanie całych grup imiennych budowanych przez rzeczowniki poprzymkowe oraz rozróżnienie w materiale staropolskim wyrażen lokalizujących w czasie od tych mierzących trwanie w czasie. **Profesorowie Tomasz Mika i Piotr Sobotka** zdecydowali się na analizę językową jednego tekstu. W referacie *Gramatyka Bogurodzicy* postanowili nie proponować nowego odczytania pieśni, lecz przyjrzeć się środkom gramatyczno-leksykalnym (autorzy nie oddzielają słownika od gramatyki) użytym do konstrukcji utworu. Badacze przyjęli założenie o braku konieczności poprawiania tekstu najstarszego przekazu, który rozumieją jako spójny i umożliwiający interpretację. Przeanalizowali problematyczne miejsca pierwszej strofy *Carminis patrii*, uwzględniając dynamiczną koncepcję jednostek języka. Celem referatu było wskazanie granic interpretacyjnych utworu, jednak w wyniku analiz prelegenci otworzyli nowe możliwości spojrzenia na „pieśń zamkniętą na siedem pieczęci”. Język konkretnego tekstu analizowała również **prof. Agnieszka Słoboda** w referacie *Ze składni Kazan gnieźnieńskich*. Autorka ukazała składnię zabytku w nowym świetle poprzez analizę uwzględniającą wielowarstwowość tekstową rękopisu. W swoim referacie badała *I Kazanie na Boże Narodzenie*. Badaczka wskazała modyfikacje wprowadzone w rękopisie tą samą ręką w procesie przygotowywania kazania do wygłoszenia. Zmianom uległy delimitacja tekstu (poprzez wprowadzanie wielkiej litery) i jego struktura składniowa. Modyfikacje upraszczały konstrukcję językową tekstu i rytmizowały go. Prof. Słoboda wykazała w wystąpieniu, że uwzględnienie glos decyduje o klasyfikacji gramatycznej poszczególnych wyrazów oraz interpretacji relacji składniowych. Autorka podkreśliła konieczność uwzględniania wielowarstwowości tekstów w badaniach składni średniowiecznych utworów. Ostatni referat w sekcji, zatytułowany *Ślady języka pierwotnie oralnego w wielkopolskich rotach sądowych*, przygotowała **mgr Aleksandra Deskur**. Autorka zanalizowała skorelowany schemat składniowy CO-/TO- niewypełniający całej rotę, by odnaleźć i zbadać inne niż opisane przez Zdzisławę Krążyńską w artykule *Średniowieczne techniki rozbudowywania zdań (na przykładzie wielkopolskich rot sądowych)* pozostałości dominacji treści nad formą. W referacie odnosiła się do badań nad teorią oralności, wskazując problemy z dostosowywaniem jej do badań językoznawczych. Treść w wielkopolskich

Sprawozdania

rotach sądowych mogła być wyrażana na dwa sposoby: abstrakcyjnie i ogólnie – w formie skorelowanych schematów, oraz konkretnie i szczegółowo – poprzez „dostawianie” kolejnych porcji tekstu. Autorka referatu wskazała, że fragmenty nieujęte w skorelowany schemat wykazują wiele śladów oralności. Takie właśnie „wiązkowe” występowanie cech języka pierwotnie oralnego prelegentka uznała za istotny czynnik potwierdzający hipotezę o oralnej genezie określonego miejsca w tekście.

Kolejnego dnia obrady podzielone były na dwa panele. W pierwszym poruszony został problem dwujęzyczności, zapożyczeń, kontaktów międzyjęzycznych. Prelegentami w tej sekcji byli prof. Tadeusz Lewaszek, prof. Monika Szczot, mgr Jan German oraz dr Dorota Masłej.

Referat **prof. Tadeusza Lewaszka**, zatytułowany *Dawne słowiańskie teksty hybrydowe i amalgamatowe*, wywołał żywiołową dyskusję nad problemem wartościowania w badaniach naukowych. Autor dokonał przeglądu dawnych tekstów słowiańskich z punktu widzenia mieszania się w nich języków. Wskazał różnorodne sposoby przenikania się systemów językowych. Zaproponował rozróżnienie tekstów na hybrydowe i amalgamatowe, dostrzegając jednak problem z precyzją tych terminów i trudności w ustaleniu kryteriów przynależności do jednej bądź drugiej grupy. W wystąpieniu Aut prodesse volunt aut delectare scriptores... *Rola łaciny w staropolskich satyrach menippejskich (na przykładzie satyr małżeńskich)* przygotowanym przez **prof. Monikę Szczot** zostały przeanalizowane różne sposoby funkcjonowania łaciny w staropolskich satyrach menippejskich. Przedmiotem badania były dwie satyry małżeńskie: *Złote jarzmo małżeńskie* i *Gorzka wolność młodzieńska albo Odpowiedź na Złote jarzmo małżeńskie*. Autorka referatu opisała rolę i znaczenie wstawek łacińskich. Wskazała, że użycie łaciny pozwalało projektować audytorium i zarysowywało sytuację komunikacyjną, a ponadto służyło celom retorycznym, perswazyjnym, estetycznym i dydaktycznym. Analizy prof. Szczot ukazały staropolską grę kontekstami i intertekstualnością. Kolejnym prelegentem był **mgr Jan German**, który zastanawiał się, *Czy warto jeszcze badać staropolskie latynizmy i greczyzmy?*. W referacie podjął problem definicji *zapożyczenia*, rozważając, czy należy uwzględniać także relacje pośrednie. Autor sygnalizował potrzebę odróżnienia latynizmów właściwych od zapożyczeń z innych języków. Powołując się na współczesną literaturę przedmiotu, badacz podał w wątpliwość tezę o czeskiej proveniencji całej terminologii chrześcijańskiej. Prelegent wskazał też braki

Sprawozdania

w obecnym stanie wiedzy i zaproponował kierunki dalszych badań etymologicznych nad staropolskimi latynizmami i grecozizmami. Jako ostatnia w sekcji wystąpiła **dr Dorota Maslej** z referatem zatytułowanym *Dwujęzyczność średniowiecznego tekstu. Rękopis Mikołaja z Janowca na tle innych zachowanych zabytków polsko-lacińskich*. Autorka zaprezentowała problem dwujęzyczności w tekście dawnym, odnosząc się do polskich i zagranicznych badań nad bilingwizmem. Analizując typy dwujęzyczności obecne w rękopisie Mikołaja z Janowca i porównując je ze śladami bilingwizmu w *Kazaniach świętokrzyskich* i *Kazaniach augustiańskich*, prelegentka wykazała, że niezależnie od tego, który język był pierwszy, rodzaje dwujęzyczności i mechanizmy, które nią rządzą, były takie same. Autorka referatu podkreśliła znaczenie *code-switchingu* w tekstach dwujęzycznych, zwracając jednak uwagę na potrzebę rozumienia, czym dokładnie jest zjawisko przełączania kodu.

W kolejnym panelu uczestnicy konferencji dyskutowali nad tekstami przygotowanymi przez prof. Joannę Okoniową, prof. Jolantę Migdał, prof. Agatę Kwaśnicką-Janowicz, prof. Martę Wrześniewską-Pietrzak oraz prof. Małgorzatę Rybkę. W sekcji tej dominował temat słownictwa – jako problem teoretyczny, praktyczny oraz sprowadzony do poziomu konkretnego tekstu.

Prof. Joanna Okoniowa w referacie *Staropolski dyskurs medyczny i jego interdyscyplinarny charakter. Słownictwo* podjęła próbę ujęcia, czym jest *dyskurs*. Autorka przyjęła koncepcję znakowego charakteru dawnej medycyny, próbowała scharakteryzować dyskurs w tej dziedzinie. Przywołała historię medycyny, podkreślając jej związek z dziejami kultury. Szczególnie zajmowało badaczkę wodolecznictwo. Prelegentka zaprosiła uczestników konferencji do refleksji nad rozwijanymi w badaniach nowymi polami wyrazowymi dotyczącymi medycyny, które pozwalają zwiększyć wiedzę o początkach języka naukowego i popularyzatorskiego. Tytuł kolejnego wystąpienia, przygotowanego przez **prof. Jolantę Migdał**, brzmiał *O języku Postylli mniejszej Jakuba Wujka. Obraz kobiet w kazaniach na dni świętych*. Autorka zestawiała sposoby nazywania kobiet w zbiorze kazań Wujka. Wyróżniła grupy: kobiety wymienione z imienia, kobiety jako grupa, kobiety ze względu na pełnione role. We wnioskach prelegentka wskazała, że przeważa pozytywny obraz, podczas gdy negatywny jest łagodzony. Kobiety ukazywane były w analizowanym tekście przede wszystkim jako działające w boskim planie zbawienia. **Prof. Agata Kwaśnicka-Janowicz** w swoim

Sprawozdania

tekście podjęła problem wykorzystania w badaniach diachronicznych synchronicznej metody słowotwórstwa gniazdowego. W referacie zatytułowanym *O metodzie gniazdowej w diachronii raz jeszcze* dowodziła, że takie przeniesienie metody może być skuteczne. Prelegentka przedstawiła historię i założenia propozycji wprowadzania opisu gniazdowego do badań diachronicznych, a także wskazała dotychczasowe osiągnięcia w tym zakresie. W części analitycznej autorka połączyła opis gniazdowy z obserwacją pól semantycznych i badaniem żywotności zapożyczeń, za przykład biorąc wyraz *magister*. We wnioskach badaczka postulowała traktowanie słowotwórstwa gniazdowego jako metody komplementarnej wobec innych sposobów opisu języka, umożliwiającej lepszy ogląd przykładowo zapożyczeń. **Prof. Marta Wrześniewska-Pietrzak** oraz **prof. Małgorzata Rybka** przygotowały referat o tytule *Uczeń cudzoziemski wobec języka staropolskich tekstów przed egzaminem ósmoklasisty – perspektywa glottodydaktyczna*. Temat wzbudził zainteresowanie uczestników ze względu na praktyczny, dydaktyczny charakter. Prelegentki przedstawiły stan prawny uczniów cudzoziemskich i ich szkolną rzeczywistość. Wskazały na trudności w obcowaniu z tekstem staropolskim, które napotykają uczniowie polskojęzyczni, oraz przedstawiły, jak odmiennie rysuje się ta sytuacja w wypadku nieznanomości polszczyzny. Tekst staropolski zaprezentowany został przez autorki referatu jako wyzwanie, ale też szansa na przeprowadzenie zajęć angażujących wszystkich uczniów. Zarysowane zostały także problemy związane z egzaminem ósmoklasisty. Prelegentki przedstawiły konkretne propozycje rozwiązań w pracy z tekstem dawnym, ze względu na kanon lektur przede wszystkim z utworami Jana Kochanowskiego.

W ostatniej sekcji konferencji, która odbyła się 5 listopada, dyskusje dotyczyły tekstów prof. Artura Rejtera, mgr. Wojciecha Stelmacha, prof. Doroty Rojszczak-Robińskiej oraz dr. Mariusza Leńczuka. Przedmiotem rozmów były narracje biblijno-apokryficzne oraz nieznanne XV-wieczne odpisy dwóch modlitw codziennych.

Podczas pierwszego z wystąpień, zatytułowanego *Onomastyczne aspekty analiz staropolskiego apokryfu. Od tekstu do gatunku i dyskursu*, **prof. Artur Rejter** sprawdzał możliwości onomastyki współczesnej w badaniach tekstu dawnego, analizując *Postępek prawa czartowskiego przeciw rodzajowi ludzkiemu* (1570). Autor prześledził onomastykon, podkreślając aspekty semantyczne i funkcjonalne nazw własnych. W referacie wydzielił sześć grup

Sprawozdania

imion diabłów reprezentujących różne językowe i kulturowe źródła, m.in. nazwy o pochodzeniu biblijnym, imiona odnoszące się do kultur wschodnich czy posiadające rodowód polski. Profesor odnosił się do przyczyn złożoności typologii diabelskich mian, przekonując o funkcji moralizatorskiej tego zabiegu – potwierdzały ją zdaniem prelegenta także enumeracje nazw własnych. Autor referatu zwrócił uwagę na pragmatyczne konteksty onomastykonu i wskazał na jego istotną, gatunkotwórczą funkcję. Wymienił cechy genologiczne utworu: dialogiczność, elementy traktatu, powołanie na autorytet oraz informacje o charakterze kulturowym. Prelegent dowodził, że w wypadku staropolskich tekstów apokryficznych fortunniejsze jest badanie dyskursu niż gatunku. Tytuł kolejnego wystąpienia w sekcji, autorstwa **mgr. Wojciecha Stelmacha**, brzmiał *Wielozródłowość jako problem badawczy – na podstawie Żywota św. Anny Jana z Koszyczek*. Autor wskazał, jak głęboko strukturę staropolskich apokryfów przenika wielozródłowość, zauważając, że problem ten jest bardziej złożony, niż w przeszłości twierdzili badacze. Prelegent zaproponował rozróżnienie wielozródłowości pierwotnej i wtórnej. Zilustrował terminy przykładami z *Żywota św. Anny*. Wskazywał, jak cytaty ze źródeł kanonicznych ulegały rekontekstualizacji oraz jak posługiwano się nimi w celu wzmocnienia autorytetu tekstu. Autor referatu zadał istotne pytania szczegółowe, sprowadzające się do kwestii, jak badać wielozródłowość tekstu staropolskiego. Inną relację staropolskich apokryfów do ich źródeł badała **prof. Dorota Rojszczak-Robińska** w tekście *O pewnym typie „błędów” staropolskich pisarzy i o czym świadczą mogą...* Autorka przeanalizowała różnego rodzaju miejsca w narracjach biblijno-apokryficznych uważane niejednokrotnie przez wydawców za błędy kopistów. Przedstawiwszy dwa skrajne podejścia w procesie wydawania tekstu dawnego – idealizację tekstu oraz idealizację autora – prelegentka postulowała rzetelny opis tekstu w formie, w jakiej jest dany. Zachowanie w edycji bez zmian fragmentów z „błędami” może stanowić źródło wiedzy o autorze i procesie powstawania tekstu. Autorka dowodziła, że niejednokrotnie „błędy” wynikają z przyjęcia przez pisarza perspektywy popaschalnej, dwujęzyczności autora, wpływu języka źródłowego, zakorzenienia w tradycji liturgicznej i kulturze łacińskiej. Ostatni referat w sekcji, *Nieznane odpisy dwóch polskich modlitw codziennych z pierwszej połowy XV w. z rękopisu Biblioteki Narodowej sygn. 3028 II*, przygotował **dr Mariusz Leńczuk**. Przedstawił on informacje kodykologiczne o zabytku,

Sprawozdania

a także zaprezentował fotokopię, transliterację i transkrypcję odpisu modlitw codziennych – *Ojcze nasz*, *Pozdrowienia anielskiego* i incipitu *Wierzę w Boga*. Autor porównał ten odpis z zachowanymi przekazami najpierw linearnie, wers po wersie, a później problemowo. Przedstawił też ogólne obserwacje, m.in. dotyczące wyjątkowej formy zapisu polskich tłumaczeń – umieszczonych w interlinii nad tekstem łacińskim. Prelegent podkreślił, że to pierwsze XV-wieczne tłumaczenie zachowane w takiej formie. Wskazał także, w jaki sposób (oraz z jakimi ograniczeniami) przekaz przemęcki poszerza wiedzę o sztuce tłumaczenia w średniowieczu.

Dyskusja nad tymi zagadnieniami zakończyła konferencję *Staropolskie Spotkania Językoznawcze IV. Język staropolskich tekstów. Nowe odczytania, analizy, interpretacje*. Było to spotkanie być może bez fizycznej obecności Profesor Zdzisławy Krążyńskiej, a jednak pod jej wyraźnym wpływem. Zresztą w całości obrady toczyły się trochę poza fizycznością, wszak w przestrzeni wirtualnej. Owocność rozmów, ich żywość, która kazała zostawać jeszcze długo po oficjalnym zakończeniu obrad przed komputerami, i najwyższy poziom merytoryczny pokazały, że nauka i wymiana myśli nie znają ograniczeń.

Sprawozdania

O Autorce:

Zofia Bryłka - doktorantka językoznawstwa
w Szkole Nauk o Języku i Literaturze Uniwersytetu
im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, studentka
teologii. Zainteresowana językiem religijnym.
Bada sposoby wyrażania treści teologicznych
w staropolskich apokryfach Nowego Testamentu.
E-mail: zofbry@amu.edu.pl.